

Színház

Sarkadi Imre: *Elveszett paradicsom*, Eörsi István: Tragédia magyar nyelven Szophoklész *Antigonéjából*

Az évad legnagyobb változása a Nemzeti Színházban történt. A társulat újrászervezésére Csiszár Imre kapott lehetőséget. Sarkadi Imre művén nem csupán mélyreható dramaturgiai változtatásokat hajtott végre az izraeli kitérővel Erdélyből érkezett rendező, az izgalmas tehetségű Taub János, de radikálisan át is értelmezte a művet. Mint ismeretes, a darabban a letartóztatása előtti napokat vidéken élő apjánál eltölteni akaró Sebők Zoltán az apját ünneplő rokonai közé csöppen. S az itt és ekkor fellobbanó szerelem ereje látszik őt képessé tenni a rá váró megpróbáltatások elviselésére. Züllött és bukott ember ugyan Zoltán, de ember; és a szerelem erejétől segítve talán azzá is leend. Valahogy így volt szokás olvasni Sarkadi művét. Taub szigorú tekintete és még szigorúbb színészvezetése nyomán sokkal erősebb hangsúlyok esnek azokra a félmondatokra, melyek a többi szereplőnek Zoltánéhoz mérhető nyomorúságáról és boldogtalanságáról árulkodnak. Az ebben az előadásban feloldozáshoz nem jutó Zoltán bűne tehát a büntelenek addig sikerrel titkolt szenvedéseire *vetne* fényt. (A feltételes módot azonban — sajnos — jogosan használtuk. Hiába eredeti ugyanis Taub János darabértelmezése, hiába markáns a színészvezetése, az elkényelmesedett és elkényeztetett színészek olyannyira csak bevált kliséik ismételtetésére képesek, hogy az, ami a színpadon történik, itt-ott, például Béres Ilona esetében, szinte arcpirító. Olyannyira anti-színjátszás az, amit láthatunk, hogy a jobb társulatokban vezetőszínésszé érett (s itt is főszereppel debütáló) Cserhalmi György is csak hiteltelenül vergődik.

Hogy a helyzet mégsem reménytelen, „csak” éppen az ország egészéhez hasonlóan, szinte emberfeletti erőfeszítést követelő, azt a Csiszár Imre rendezte Antigoné bizonyítja. Nagy Imre temetésének az évében ezt a művet tűzni műsorra, akár közepes rendező esetében is a szinte biztos siker zálogának tűnhetik. Sajnos azonban

Csiszár Imre nem Szophoklész művét, hanem Eörsi István átíratát állította színpadra. Bár Eörsi csupán mintegy a mű felét igazította át, igazításával az egészet sikerült szétzúznia. Eltűntette ugyanis mindazoknak a megnyilatkozásoknak még a nyomait is, melyek arról árulkodhatnak, hogy a legkeserűbb kehely kitűrtése — természetsszerűleg — Antigoné számára sem könnyebb és egyszerűbb feladat, mint volt az Emberfia számára. Az eredmény: megdöbbentő. Az európai drámairodalom egyik legmakulátlanabb remeke a barbár beavatkozás nyomán olyannyira hazug történetté süllyed, hogy ha Kreón kísérlete nem az ÁVH-, hanem mondjuk a GESTAPO-ra emlékeztető viseletet hordana, úgy a produkció láttán a korántsem boldog emlékezetű Zsdanov is veresre tapsolná a tenyerét. Sajnálatos, hogy ebben az elkeserítő sematizálásban a rendező az író társául szegődik. A még így is látható módon nagyon tehetséges Ráckevei Anna ugyanis (példaadó fegyelemmel) olyan instrukciókat kénytelen követni, hogy ezek nyomán Antigonéja nem csupán kulisszahasogatón harsány, de olyannyira félelem nélkül látszik birtokolni kétségtelen erkölcsi fölényt, hogy ez ugyanannyira megmosolyogtató, amennyire nevetségessé voltak a most múlt idők sematikus „ellenálló hősei”. Nem hiszem és hihetem ugyanis, hogy a zsarnokság összeomlásának oka ama tiszta tekintet(ek)ben lenne fellelhető, mely(ke)t a zsarnok elviselni nem tud. A zsarnokság éppen ott és azzal (is) kezdődik, hogy a zsarnok ezeket a tekinteteket (így vagy úgy, de) megsemmisíti. Hogy azután a zsarnoki hatalom logikája gyakorlóját eljuttathatja egy olyan pontra, ahol (ritka szerencsés esetben) maga a zsarnok retten vissza kényszerűnek látszó tette elkövetésétől, s újabb áldozatok hekatombája helyett inkább saját hatalmát áldozza fel, ez elvileg lehetséges. De hogy miért éppen ez a színpadon készülő gyilkosság, Antigoné legvilkolása lenne ama bizonyos pont, erre sem a mű, sem pedig az előadás még utalás szinten sem válaszol. Besenyei Ferenc Kreónja ugyanis egy lejáró, egyre szenilisebb, nagyon megfáradt, kisszerű zsarnok mintáz. Mintegy a figura kifáradásának látszik az összeroppanás, ami önmagában tulajdonképpen elfogadható magyarázat lenne, csak épp színpadilag maximálisan hatástalan. Ebből a szempontból ugyanis teljesen mindegy, hogy milyen is az az áldozat, melynél a zsarnokság és a zsarnok gépezete visszaretten és leáll. Ez a felfogás dramaturgiailag a címszerepet epizódfigurává fokozza vissza. S bizony az a konstrukció, ahol Antigoné és Kreón között csak Kreón

öntörvényű biológiumától determinált kapcsolatot van, nemhogy szerencsésnek, de még drámainak sem nevezhető.

Csiszár Imre kivételes szakmai felkészültségét jelzi, hogy a dráma hiányát olyannyira drámát idéző színpadi eseményekkel sikerült elfelednie, hogy az előadás az elmondottak ellenére is sikerre számíthat. Rendkívül hatásos például, ahogyan a kórus a „sok van mi csodálatos” kezdetű szövegét végül Mártha István hatásos zenéjére mozgalmi dalként harsogva fejezi be. Hatásos, de gondolatilag meglehetősen tisztátalan megoldás. Amiként elgondolkodtató az is, hogy az összetört Kreónhoz Szophoklész fennkölt szavai helyett szitkokat és a káröröm kicsinyes szavait vagdossák a kórus tagjai. Hogy az illetén módon a katharzinak még a közelébből is elért darab valahogy befejeződhessék, szcenikailag roppant hatásos módon egy erősen Brechtet idéző tanköltemény hangzik el. S bár ez meglehetősen hatásos, morálisan még inkább problematikusabb teszi a darab szándékát. Ha ugyanis igaz, amit a költemény állít, hogy a zsarnoknak esélye sincs (és nem is volt!), ha tehát eleve mintegy önnön vesztébe rohant, némiképp magyarázatot érdemelne, hogy miért is gyűlöletet és nem szánalmat érdemel.

Hogy a főntiek ellenére az előadás jóval a nézhetőség keretein belül zajlik, az a rendkívül szuggesztív díszletet tervező Vayer Tamás, és a játékot felkészülten dirigáló Csiszár Imre mellett főként a színészek érdeme. Gáspár Tibor már Miskolcon is megszokott rendkívül intenzív színpadi jelenléte most az Ő szerepében kama- tozik. A zsarnok számára rossz hírt hozó katonája nem csupán az életéért reszket, nem csupán a félelmen is túli öntörvényű területekre veti őt rettegése, de játéka az előadás egészének atmoszféráját is hitelesíti. Nem hallgatható el

azonban az sem, hogy hasonlóan fontos szerepében Szersén Gyula jószíval csődöt mond. Azért kell ezt külön is megemlíteni, mert az ő szavainak kellene az öngyilkosságba kergetni a Lukács Margit formálta Eurüdikét, Kreón hitvesét. Szerencsére a láthatóan megifjodott és eszközhasználataiban meg is újult színész nő számára a rosszul mondott szavak hordozta tények is elégségesek ahhoz, hogy az előadás szinte egyetlen igazán megrendítő pillanatát segítse létrehozni. Hozzá mérhetően jó még Raksányi Gellért karvezetője és főként Tóth Éva érzékeny, ám félénkségében is eleven Iszménéje. Bessenyei Ferenc viszont sikertelenül küszködik Kreón szerepével. Az instrukciók nyomán megszülető kisszerű és saját kisszerűségétől szenvedő zsarnok nem csupán alkatidegen, de az idős színésznek a fegyelme és a hite is kevésnek mutatkozik: ki-kizengeti hangját, majd visszazökken eredeti szerepfelfogásába. Ez a feszültség nem csupán a nézőt, a színészt is (túl)terheli, aki (talán ennek következtében is) gyakorta elvétí szövegét, olykor pedig végképp kilépve szerepéből civilként nézelődik. Ha sikerül is majdan a kínáló szerepekhez a megfelelő színészeket megtalálni, némi — hosszú távú — aggodalomra adhat okot, hogy e két produkciója tükrében ez a színház nem az eljövendő, és főként lehetséges magatartásmódokat látszik felkutatni és -villantani, hanem némi késéssel, bár honi színházi mércével mérve magas színvonalon azt ábrázolja, amit egyébként is tapasztalunk: helyben hagyja a világot. Nem ítélkezik, hanem csupán sodródni látszik az eseményekkel. S ez bizony, csak némi jóindulat árán téveszthető össze a színházzal. Főként ha az embernek, például Miskolcon is, volt szerencséje már valódi színházi előadásokat látnia.

Erdei János

Zene

A szomorúságtól a halálig: Német requiem

A Német requiem, a zene történetének e különös darabjának előadására vállalkozott 1989 szeptemberében Kincses Veronika, Melis György, a Magyar Rádió és Televízió énekkara és szimfonikus zenekara Lukács Ervin vezényletével.

Brahms oratóriuma népszerűsége és gyakorta játszottága ellenére titokzatos mű. A requiem címet viseli, noha egyetlen sort sem tartalmaz a halotti miséből, és olyan ember szól benne életről, halálról, föltámadásról és Istenről, aki, mint egyik életrajzírójának elmondta, soha, sem a requiem írása alatt, sem kevésbé, sohasem hitt a lélek halhatatlanságában. Miért hát, hogy ez a — Dvoták szavai szerint — „nagy ember és nagy lélek, de nem hisz semmiben” ilyen művet írt. És nem is kevés gonddal és fáradtsággal, hiszen tizenkét évig dolgozott rajta, éppen élete legfőbb veszteségei a két időbeli határák: Schumann halála 1856-ban és anyjéé 1868-ban. Miért olvasta Brahms egész életében a Bibliát, de olyan